

Sanja Vulić

Kajkavski govori Umoka i Vedešina u zapadnoj Mađarskoj

Poznato je da, izuzmu li se govori pod stanovitim kajkavskim utjecajem koje poneki autori smatraju narječno mješovitima, među gradišćanskohrvatskim govorima (uključujući sve govore, od Austrije i Mađarske do Slovačke i Moravske) samo su dva kajkavska. Oba kajkavska gradišćanskohrvatska sela, Umok i Vedešin, smještene su u zapadnoj Mađarskoj, južno od Niuzaljskoga jezera. O podrijetlu Umočana i Vedešinaca ima više mišljenja, ali znanstveno je najutemeljenija tvrdnja da gradišćanskohrvatski kajkavci potječu s nekadanjih plemićkih posjeda Kraljeve Velike u zapadnom dijelu općine Novska, nedaleko od Lipovljana, te obližnjaga Međurića. Prema tomu, gradišćanskohrvatski kajkavski govori potječu iz zapadne Slavonije, točnije slavonske Posavine. S tom se tvrdnjom slažu svi ozbiljni povjesničari i jezikoslovci. Naime, prije velikih migracija uzrokovanih provalom Turaka, kajkavsko se narječje prostiralo znatno istočnije nego danas. Zato nas ne začuđuje što govore Umoka i Vedešina nije moguće svrstati unutar nekoga od danas postojećih dijalekata kajkavskoga narječja. Ti su govori donekle srodni govorima turopoljsko-posavskoga i križevačko-podravskoga dijalekata kajkavskoga narječja, ali se od njih u znatnoj mjeri i razlikuju. Riječ je dakle o istočnokajkavskom dijalektu kojega u Hrvatskoj više nema. Zbog toga danas, unutar podjele kajkavskoga narječja na dijalekte, možemo govoriti o posebnom gradišćanskohrvatskom kajkavskom dijalektu. Taj kajkavski dijalekt sačinjavaju samo dva mjesna govora, tj. umočki i vedešinski govor.

Ta iznimnost gradišćanskohrvatskih kajkavskih govora bila je predmetom zanimanja mnogih jezikoslovaca, a ovom ćemo prigodom izdvojiti tri najistaknutija. Prvi je od njih Stjepan Ivšić koji je gradišćanskohrvatsko govorno područje posjetio 30-ih godina prošloga stoljeća¹. Ivšić je u Vedešinu bio u kolovozu 1933. godine. Budući da je u tom mjestu boravio vrlo kratko vrijeme, ne donosi sustavan niti podroban opis vedešinskoga govora nego tek nekoliko osnovnih značajki o naglasnom i o samoglasničkom sustavu². Izdvaja primjere odraza poluglasa tipa *denes, stezica*, odraza jata tipa *deite, sreida, beil* i još nekoliko značajki³.

Drugi jezikoslovac čije je ime nezaobilazno kad je riječ o istraživanju govora na gradišćanskohrvatskom govornom području u cjelini jest Ivan Brabec. U svom radu o kajkavskim govorima u dijaspori dotiče se i vedešinskoga govora⁴. Svoju je pozornost uglavnom posvetio podrijetlu gradišćanskohrvatskih kajkavaca te raspravlja s pojedinim srpskim i slovenskim lingvistima koji su govore Umoka i Vedešina prikazivali kao slovenske. Brabec pak pronalazi sukladnosti između tih govora i ostalih gradišćanskohrvatskih govora.

Sva ta istraživanja, ma koliko bila korisna, nisu ni približno mogla popuniti prazninu koja se osjećala glede poznavanja jezičnih značajki umočkoga i vedešinskoga govora. Ti će govori biti cjelovito obrađeni tek nakon detaljnoga istraživanja nizozemskoga slavista, dijalektologa Petera Houtzagersa. Studijama o tim kajkavskim govorima javlja se g. 1987., 1988., 1991. i 1996. Svoja istraživanja zaokružuje iscrpnom monografijom koja je tiskana 1999. godine. U toj su monografiji spomenuti govori opisani na svim jezičnim razinama. Neke naglasne dvostrukosti, kao i dvostrukosti u izgovoru pojedinih glasova koje taj autor opisuje, upućuju na postupnu destabilizaciju jezičnoga sustava gradišćanskohrvatskih kajkavskih govora. Ta je destabilizacija

---

¹ Vidi: Ivšić, str. 745.

² Isto, str. 762.-763.

³ Isto, str. 794. Naravno, specifične izgovorne značajke pojedinih glasova ovom prigodom nije moguće zabilježiti.

⁴ Vidi: Brabec, str. 80.-81.

ponajprije uvjetovana inim jezičnim utjecajima koji su gotovo neizbježni u jezičnom kontaktu zajednice s malim brojem govornika i govornika brojčano nadmoćne zajednice. Nakon spomenute monografije Houtzagers nastavlja s objavljivanjem manjih radova o umočkom i vedešinskom govoru. Tako u radu objavljenom 2000. godine, u okviru istraživanja jezika u kontaktu, posebice analizira primjere utjecaja mađarskoga jezika na gradišćanskohrvatske kajkavske govore.

Na temelju pak osobnih istraživanja gradišćanskohrvatskih govora u cjelini i njihove usporedbe s kajkavskom gradišćanskohrvatskom građom koju donosi P. Houtzagers, zaključila sam da se međunarječne razlike unutar gradišćanskohrvatskih govora ponajprije pokazuju na fonološkoj (glasovnoj) razini, manje na morfološkoj (oblici riječi), te vrlo malo na sintaktičkoj (rečenice, višočlani izrazi i sl.) i rječotvorbenoj razini. Pritom se ne smije zanemariti ni gradišćanskohrvatski leksik koji je velikim dijelom zajednički svim gradišćanskohrvatskim govorima, bez obzira na narječnu pripadnost, premda naravno postoje i riječi koje su karakteristične za pojedine grupe govora. Ipak, najveći dio umočkoga i vedešinskoga leksika pripada zajedničkoj starohrvatskoj leksičkoj baštini, pa prema tomu i različitim hrvatskim dijalektima i narječjima. Neke od takvih riječi sačuvale su se i u suvremenom hrvatskom književnom jeziku (npr. *sova*, *voda*), ali još je veći broj onih koje su u različitim glasovnim i obličnim inačicama sačuvane samo u narječjima. Najveći broj umočkih i vedešinskih riječi zajednički je glavnini kajkavskih i glavnini sjeverozapadnih čakavskih govora, uključujući i gradišćanskohrvatske govore u cjelini. Većina takvih riječi je praslavenskoga podrijetla, npr. *sapa* u značenju ‘dah’, *šmrkej* ‘šmrkalj’, *kurit* u značenjima ‘dimiti se; pušiti; upaliti peć’ itd. Ipak, posebnost gradišćanskohrvatskih kajkavskih govora najbolje dolazi do izražaja upravo u usporedbi s ostalim gradišćanskohrvatskim govorima.

Kao što je već spomenuto, takvih leksičkih posebnosti znatno je manje od glasovnih i obličnih. Među pojedinim terenskim potvrdama iz različitih mjesnih govora najveće su razlike na glasovnoj (fonološkoj) razini. Za ilustraciju dobro može poslužiti riječ *četvrtak*. Ta riječ u kajkavskom umočkom i vedešinskom govoru glasi *četrtak*, prema rednom broju *četrti*. Protivno tomu, u čakavskim i štokavskim gradišćanskohrvatskim govorima ta riječ glasi *četrtak*, npr. u čakavskom Pinkovcu i Frakanavi te u štokavskom Bandolu. Takvih primjera na gradišćanskohrvatskom govornom području ima nebrojeno, npr. čakavske potvrde *žietva* iz Klimpuha, Pandrofa i obližnjega Novoga Sela, te npr. iz Čunova, *žatva* iz čakavskoga Fileža i Prisike, *žetva* iz čakavskoga Hrvatskoga Groba, te iz štokavskoga Bandola i Gornjega Podgorja, dok se u kajkavskim gradišćanskohrvatskim govorima rabi inačica *žetfa*. Različite realizacije u umočkom i vedešinskom govoru u odnosu na gradišćanskohrvatske nekajkavske govore, uvjetovana je drukčijim razvitkom nekadanjih poluglasa i nosnih samoglasnika s jedne strane u okviru kajkavskoga, a s druge u okviru štokavskoga te glavninom i čakavskoga samoglasničkoga sustava, a također i suglasničkim posebnostima.

Druga se razlika između kajkavskih i nekih drugih gradišćanskohrvatskih riječi odnosi na značenje tih riječi. Tako npr. u kajkavskom umočkom i vedešinskom govoru riječ *sestrica* označuje deminutiv (umanjenicu) osnovne riječi *sestra*, dok se u čakavskim i štokavskim gradišćanskohrvatskim govorima, kao i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, izvedenica *sestrica* još rabi i u značenju ‘rođakinja’.

Treća srazmjerno češća razlika između kajkavskih i inih gradišćanskohrvatskih riječi ogleda se isključivo na leksičkoj razini. Tako se npr. samo u gradišćanskohrvatskim kajkavskim govorima rabi izvedenica *vignjar* u značenju ‘dimnjačar’ koja je izvedena od imenice *vigenj* ‘dimnjak’. Te su riječi u okviru gradišćanskohrvatskih govora kajkavska posebnost jer su ostalim govorima nepoznate. U štokavskim i nekim čakavskim gradišćanskohrvatskim govorima (npr. u Uzlopu) uglavnom se rabi istoznačnica *dimljačar*. U pojedinim pak drugim čakavskim govorima, npr. na Filežu i Prisiki rabi se mješovita tvorenicu *luôromet* s prvom njemačkom imeničkom osnovom *luor* u značenju ‘dimnjak’ i s drugom osnovom od hrvatskoga glagola *mesti*, *metem*.

Inače, u umočkom i vedešinskom govoru, kao i u svim ostalim gradišćanskohrvatskim govorima, a u skladu s tim i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, dominiraju glagolske imenice na -*nje*, -*enje*, -*jenje*, npr. *kujcanje*, *melinkanje*, *trsenje*, *zlomenjovanje*. Takve izvedenice u gradišćanskohrvatskim govorima vrlo često označuju i glagolsku radnju i posljedak glagolske

radnje, dok u suvremenom hrvatskom jeziku ponajprije označuju glagolsku radnju, a za posljedak te radnje rabi se neka druga tvorbeno srodna imenica, npr. u umočkom i vedešinskom govoru izvedenica *zapovedanje* ima značenja ‘zapovijedanje’ i ‘zapovijed’.

Literatura:

- Ivan Brabec: Kajkavci u dijaspori, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 6., Zagreb 1982., str. 77.-84.
- Peter Houtzagers: *The Development of the Hidegség and Fertőhomok Vowel System*, *Studies in South Slavic and Balkan Linguistics* (= *Studies in Slavic and General Linguistics*), vol. 23., Amsterdam - Atlanta, Editions Rodopi, Amstrdam 1996., str. 111.-142.
- Peter Houtzagers: *The kajkavian Dialect of Hidegség and Fertőhomok*, *Studies in Slavic and General Linguistics*, vol. 27., Amsterdam - Atlanta, GA, Editions Rodopi, Amstrdam 1999.
- Peter Houtzagers: Languages in Contact, *Studies in Slavic and General Linguistics*, vol. 28., Amsterdam - Atlanta, GA, Editions Rodopi, Amstrdam 2000., str. 157.-164.
- Stjepan Ivšić: Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca, u: *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, prir. Božidar Finka, München 1971., str. 723.-798. + karte
- Stjepan Krpan, Gradišćanski kajkavci u Vedešinu i Umoku, *Kaj*, god. 26., br. 1., Zagreb, 1993., str. 65.-72.
- Mijo Lončarić, Porijeklo gradišćanskih kajkavaca, u: *Gradišćanski Hrvati 1553-1983*, Zagreb, 1984., str. 121.-131.
- Đuro Vidmarović: *Gradišćanskohrvatske teme II.*, Libellus, Crikvenica 1998.
- Sanja Vulić: Gradišćanskohrvatski govori unutar hrvatske dijalektologije, u: Sanja Vulić i Bernardina Petrović: *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj*, *Korabljica 5.*, Zagreb 1999., str. 23.-27.